

“Апокрисис” Христофора Філалета (Острог, 1598-1599 рр.)

Назва “Апокрисисъ, албо Ѡповѣдь на книжки о съборѣ Берестейскомъ. Именемъ людѣй, старожитной релѣи греческой через Христофора Филалета врихлѣ дана”. Місце та рік видання у книжці не зазначено. Час видання визначається приблизно не раніше 1 жовтня 1597-1599 років.

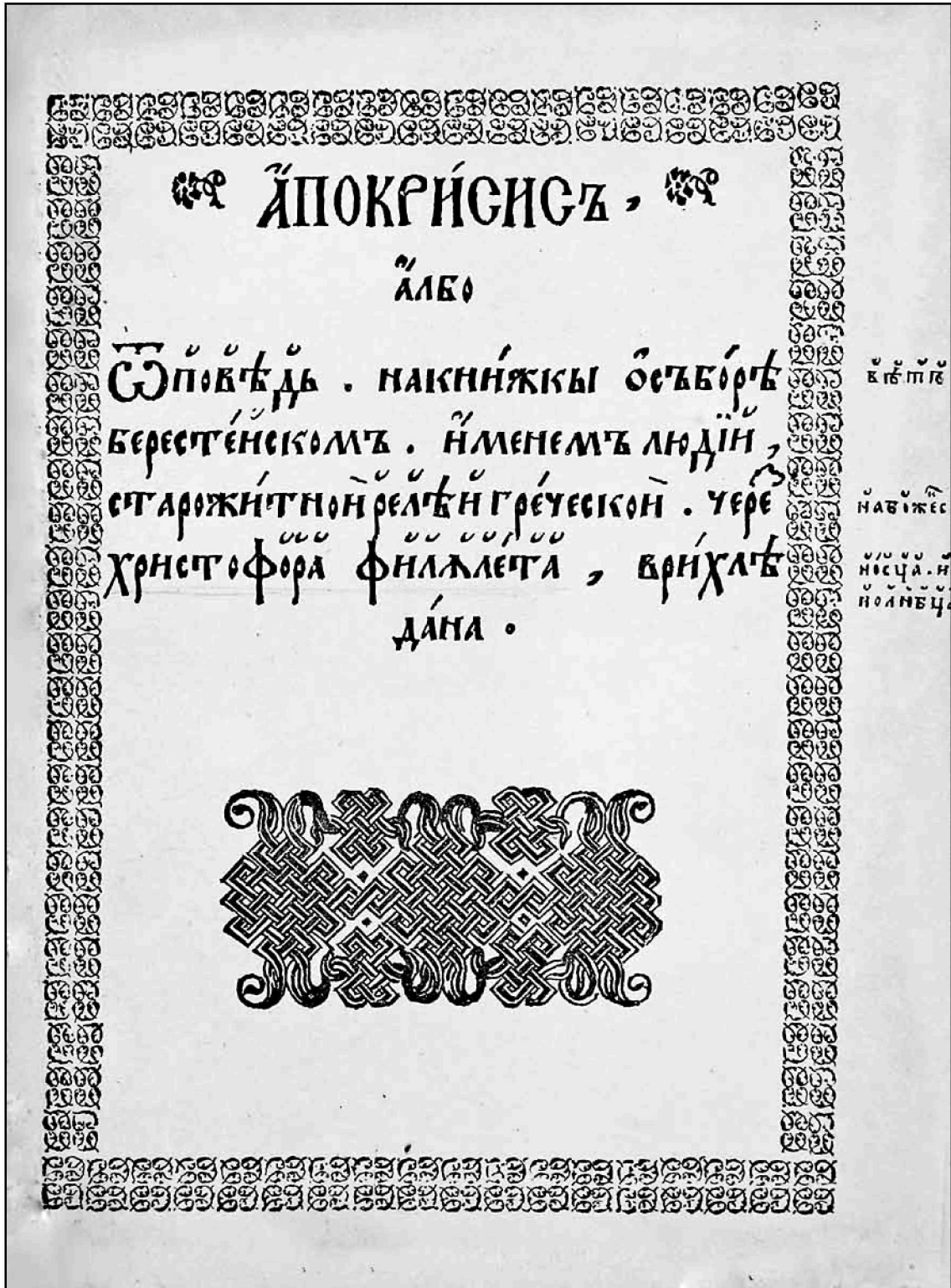
Склад видання: Титул; Віршована присвята (не у всіх примірниках) – “Книжка до минаючихъ мовить” – арк. [1] зв.; Посвята “Исне велможному, пануу Єго млсти, пануу Инови Замойскому” – арк. [2-3]; “Предмова до чителника, з стороны poradkoу а способоу, в даванью тои Ѡповѣди захованого” – арк. [4-7]; “Ѡповѣди часть першаа. Ѡ поступку синода^нымъ в¹ Берестю, дхвныхъ и свѣтскихъ старожитной релѣи греческой освбѣ. и о выкrochenю митрополита Кіевско^г, и володимерско^г, лоуцкогo, полоцкогo, пин^скогo, хо^мско^г, владыквѣ. Ѡ котрыхса тыи освбы рвзрознили” – арк. [7-51]; “Ѡповѣди часть втораа Ѡ школичностахъ постѣпкоу людей старожитной релѣи греческой на синоде Берестейскомъ, которымъ дѣепись приганилѣ” – арк. [51 зв.-91]; “Ѡповѣди часть третаа “Ѡ монархіи, албо едіновластіи костелномъ, папезжвѣ рим^скихъ” – арк. [92-155]; “Ѡповѣди часть четвертаа Ѡ наганахъ патріархіи царигородской и похвала едности а сполечности з рим^ски^м костеломъ, черезъ синодового дѣеписа припмненьныхъ” – арк. [155-222]; “Мол[итва]” – арк. [222].

Характеристика видання. Рядків на сторінці 27. Шрифт (розмір 10 рядків) – 59 мм. Дзеркало набору – 153 x 100 мм. Аркуші нумеровані. Художнє оформлення – кінцівки, набірні прикраси. Титульний аркуш у рамці із виливних прикрас. Сигнатура позначена кириличними цифрами на першому аркуші зошита під набірною “полосою” пра-

воруч. Складається із 55 чотирьохаркушних зошитів і одного останнього двохаркушного.

“Апокрисис” у перекладі з грецької мови – відповідь. Твір опублікований вперше 1597 р. у Кракові польською мовою в друкарні антитринітарія Олексія Родецького невідомим автором під псевдонімом Христофор Філалет. Під цим псевдонімом приховувався діяч Острозького літературно-наукового гуртка другої половини XVI ст. протестант Мартин Броневський. У 1598-1599 рр. цей твір було перекладено українською мовою і видано в Острозі. У перекладі були опущені незрозумілі вислови і слова. До розповіді Христофора Філалета про Флорентійську унію 1439 р. перекладач додав уривки з “Історії про лістрикійський синод” *Клірика Острозького*, що дало підставу С. Голубеву і М. Возняку припустити безпосередню причетність цього автора до перекладу.

А. написаний із позиції критика книжки *Петра Скарги* “Собор Брестський”, що виправдовувала Берестейський уніатський собор 1596 р., а також захисника прав дисидентів (православних і протестантів) у тодішній Речі Посполитій. Основну увагу автор зосередив не на теологічних питаннях, а на питаннях політичних і правових. Зокрема, доводив, що рішення Берестейського уніатського собору є порушенням прав “руського народу”, власне, православної української й білоруської шляхти. Автор А. доводив, що світська влада має обмежуватися державним законом, а взаємини між правителем і підданими ґрунтуватися на суспільному договорі як на добровільній згоді, законі Божому і природному праві. Важливим моментом твору є захист релігійної толерантності. Не випадково А. був присвячений впливовому польському політикові того часу Янушу Замойському, який мав славу захисника шляхетських вольностей та віротерпимості. Ймовірно, книга була написана на замовлення князя *В.-К. Острозького*, який тоді різко виступив проти Берестейської церковної унії.

Титульна сторінка "Апокрисиса" Мартина Броневського
(Острог, 1598 чи 1599 рр.)

Відповідно до висновків дослідника цього твору М. Скабалановича, автор А. в основному використовував кальвіністську літературу. Джерельна база твору налічує понад 60 праць різного характеру і 3 переклади Біблії. Аргументація автора А. є подібною до аргументації кальвіністського теолога Себранда Люберта в книзі “Про Римського папу” (1594).

Структурно А. складається з 4-х частин. Перша частина присвячена засудженню дій організаторів Берестейської унії, у другій стверджується законність православного антиуніатського собору в Бересті, що відбувався паралельно із собором уніатським і яким фактично керував князь В.-К. Острозький. При цьому автор не відкидає думки про можливість злуки (унії) всього православ'я з католицизмом. Як відомо, на позиціях такої “універсальної унії” стояв князь В.-К. Острозький. У третій частині автор, апелюючи до фактів з історії перших століть християнства, спростовує твердження П. Скарпи про безальтернативність єдиновладдя Римського папи як Божого намісника. Тут він демонструє високу ерудицію, використовуючи праці істориків церкви, документи церковних соборів, листування ієрархів тощо. У четвертій частині автор А. зосереджує увагу на проблемах відносин “руського народу” й “грецької церкви”, яка перебуває під владою турків. Водночас аналізуючи тогочасну ситуацію в Україні та Білорусі, він застерігає, що порушення прав “руського народу”, зокрема, права на сповідання “своєї” релігії, може призвести не лише до конфліктів, а й до громадянської війни, в результаті чого Річ Посполита опиниться беззахисною перед зовнішніми ворогами.

Поява А. викликала гостру реакцію з боку прихильників унії, зокрема І. Потія, який написав “*Антиризис...*” – розгорнуту полемічну відповідь на цей твір. А. належить до найкращих зразків полемічної літератури. Для православних полемістів цей твір служив своєрідним джерелом, звідки вони бра-

ли інформацію та аргументи для відстоювання своєї антиуніатської позиції.

Видання: “Апокрисис” Христофора Филалета в переводе на современный русский язык. – Киев, 1870; “Апокрисисъ”. Сочинение Христофора Филалета // Русская историческая библиотека / Изд. Археографической комиссией. – С.-Петербург, 1882. – Т. 7: Памятники полемической литературы в Западной Руси. – Кн. 2. – Стлб. 1003-1820; Гусева А. А. Издания кирилловского шрифта второй половины XVI в.: Сводный каталог. – Кн. 1-2. – Москва, 2003. – Рис. 157.1-157.9 (факсиміле титулу, присвяти, передмови (15 с. тексту); Уривки. – Слово многощине. – Київ, 2006. – Т. 1. – С. 400-417; Українська література XIV-XVI ст. – Київ, 1988. – С. 289-305, 513; Broniewski M. Apokrisis abo odpowiedź na książki o synodzie brzeskim 1596. – Wrocław – Warszawa – Kraków, 1994.

Місце зберігання: Відомо до 30 примірників. Україна. – Київ: НБУВ; Львів: НМЛ, ЛІМ; Росія – Москва: РДАДА, РДБ, Б-ка Моск. держ. ун-ту; С.-Петербург: РНБ, БАНР (примірник з автографом Петра Могили), Б-ка С.-Петербурзького держ. ун-ту; Литва – Вільнюс: Б-ка Вільнюс. ун-ту; Польща – Варшава: Національна б-ка та ін.

Каталоги стародруків: Быкова Т. А. Каталог изданий Острожской типографии и трех передвижных типографий. – Ленинград, 1972. – № 15. – С. 35-36; В помощь составителям сводного каталога старопечатных изданий кирилловского и глаголического шрифтов: Метод. указания. – Вып. 4. Предварительный список старопечатных изданий кирилловского шрифта второй половины XVI в. / Сост. Ю. А. Лабынцев. – Москва, 1979. – № 157. – С. 41; Гусева А. А. Издания кирилловского шрифта второй половины XVI в.: Сводный каталог. – Кн. 1-2. – Москва, 2003. – № 157. – С. 1077-1079; Запаско Я., Ісаєвич Я. Пам'ятки книжкового мистецтва. Каталог стародруків, виданих на Україні. – Львів, 1981. – Кн. I (1574-1700). – № 44. – С. 32; Издания кириллической печати XV-XVI вв.: 1491-1600: Каталог книг из собрания ГПБ / РНБ; Сост. В. И. Издания кириллической печати XV-XVI вв.: 1491-1600: Каталог книг из собрания ГПБ / РНБ; Сост. В. И. Лукьяненко. – С.-Петербург, 1993. – № 138. – С. 272-274; Каратаев И. П. Описание славяно-русских книг, напечатанных кирилловскими буквами. – С.-Петербург, 1883. – Т. 1. – № 151. – С. 277-279; Його ж. Хронологическая роспись славянских книг, напечатанных кирилловскими буквами. 1491-1730. – С.-Петербург, 1861. – № 124. – С. 20; Каталог кириллических стародруків Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефани-

